

7. Лакида П.І. Фітомаса лісів України: Монографія. – Тернопіль: Збруч, 2002. – 256 с.
8. Лакида П.І., Василюшин Р.Д. Перспективи використання біомаси лісів України для біоенергії// Лісове госп-во, лісова, паперова і деревообробна пром-сть: Міжвід. наук.-техн. зб. – Львів: НЛТУ. – 2006, вип. 30. – С. 225-228.
9. М'якушко В.К. Первинна біологічна продуктивність соснових лісів Українського Полісся// Укр. бот. журнал. – 1972, т.29, № 3. – С. 328-339.
10. Половников Л.І. Вікова динаміка складників біологічної продуктивності фітомаси ялинових ценозів Чорногорки// Укр. бот. журнал. – 1970, т. 27, № 5. – С. 619-624.
11. Родин Е.Л., Ремезов Н.П., Базилевич Н.И. Методические указания к изучению динамики и биологического круговорота в фитоценозах. – Л.: Наука, Ленинград. отд., 1968. – 145 с.
12. Статистичний щорічник України за 2006 рік. – К: Консультант, 2007. – 594 с.
13. Усольцев В.А. Моделирование структуры и динамики фитомассы древостоев. – Красноярск: Узд-во Красноярск. ун-та, 1985. – 192 с.
14. Усольцев В.А. Рост и структура фитомассы древостоев. – Новосибирск: Наука, 1988. – 253 с.
15. Уткин А.И. Биологическая продуктивность лесов (методы изучения и результаты)// Лесоведения и лесоводство: Итоги науки и техники. – М.: ВИНТИ. – 1975, т. 1. – С. 9-189.
16. Уткин А.И. Методика исследований первичной биологической продуктивности лесов// Биологическая продуктивность лесов Поволжья. – М.: Наука, 1982. – С. 59-72.
17. Уткин А.И. Первичная биологическая продуктивность лесов: истоки, состояние, перспективы// Проблемы лесоведения и лесной экологии: Тез. докл. конф. – Минск, 20-23 сент., 1990 г., ч. 1. – М., 1990. – С. 68-71.

УДК 630*2

Доц. В.В. Лавний, канд. с.-г. наук;
аспір. Р.М. Кравчук – НЛТУ України, м. Львів

ІСТОРІЯ ЛІСІВНИЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У МАЛОМУ ПОЛІССІ

Проаналізовано історію лісівничих досліджень у Малому Поліссі впродовж останніх 190 років. Незважаючи на значну кількість публікацій на цю тематику актуальним питанням залишається вивчення особливостей росту і формування чорновільхових деревостанів у даному регіоні.

Ключові слова: лісівництво, Мале Полісся, лісова рослинність.

Assoc. prof. V.V. Lavny; post-graduate R.M. Kravchuk – NUFWT of Ukraine, L'viv

The history of forestry investigation in the small Polissya

It was the aspect of forestry investigation in the Small Polissya studied. In spite of a considerable number of publications this subjects the problem of investigation of the alder stands growth and forming peculiarities in this region is topical subject.

Keywords: forestry, Small Polissya, forest vegetation.

Регіон Малого Полісся займає півночі райони Львівської, Тернопільської, південь Рівненської і невелику частину на заході Хмельницької області. Мале Полісся являє собою своєрідну фізико-географічну область Українського Полісся і розташоване між Волинською височиною на півночі і Подільською лісостеповою височиною на півдні. Мале Полісся тягнеться від Шепетівки і Славути на сході до Рави-Руської на заході, де переходить на територію Польщі [14, 15, 17].

На території Малого Полісся значні площі займають ліси. Вони зумовлюють характер ландшафту цього району та мають велике господарське значення. Різноманітність лісів як за складом лісотвірних порід, так і за типами

лісу залежить значною мірою від рельєфу, підстеляючих порід і ступеня зволоженості місцевості. Мале Полісся характеризується значною лісистістю, яка в середньому становить – 25 %. Найбільш заліснені північно-західна і східна частини Малеого Полісся.

Історія досліджень Малеого Полісся нерозривно пов'язана з дослідженнями Українського Полісся. Лісівниче вивчення Малеого Полісся розпочалося приблизно 190 років тому. Проте дослідження кінця XVIII і до початку XX ст. були епізодичними, охоплювали лише деякі райони Малеого Полісся. Цей етап вивчення Малеого Полісся науковці умовно називають інвентаризаційним. З початку XX ст. і до наших часів дослідження набули комплексного характеру, багато робіт присвячено вивченню рослинного покриву Малеого Полісся [9].

Саму назву "Мале Полісся" запропонував польський географ Г.О. Оссовський у 1867 р. [12], її вживали польські вчені Орміцький, Суйковський, Охотська, Борусевич, хоча і розуміли Мале Полісся в різних межах [33]. Користувалися нею і радянські дослідники, автори праці "Почвы УССР" (1951) [23], М.І. Косець (1953) [11], О.М. Маринич (1955) [16], В.С. Гаврилюк (1955) [6], Г.А. Зільбер (1956) [9], П.М. Цись (1951) [31].

Згадана територія заслужено одержала назву Малеого Полісся у зв'язку з великим поширенням дерново-підзолистих піщаних ґрунтів, соснових і дубово-соснових лісів, материкових лук поліського типу, а також через її високу заболоченість. Проте цілком ототожнювати цю територію з Поліссям не можна через істотні відмінності між ними [5].

Перші лісівничі дослідження Малеого Полісся мали здебільшого флористичний характер. Наприкінці 30-х років XIX ст. в регіоні працював В. Тишецький, який досліджував флору в околицях міст Острога та Полонного [2, 4]. О.С. Рогович опублікував "Обозрение семенных и высших споровых растений, входящих в состав флоры губерний Киевского учебного округа: Волынской, Подольской, Киевской, Черниговской и Полтавской", в якому навів ряд видів флори Малеого Полісся [28]. У 80-х роках цього ж століття біля Острога, Полонного та Славути проводив флористичні дослідження І.Ф. Шмальгаузен (1886). Він виявив місцезростання біля Полонного ряду рідкісних видів [32].

Видатним дослідником рослинності регіону необхідно вважати Й.К. Пачоського. Однією з найвідоміших його праць є "Флора Полесья и прилежащих местностей" (1897, 1899, 1900), в котрій зведено та критично опрацьовано флористичну інформацію попередників Й.К. Пачоського та подано матеріали п'ятирічних власних досліджень [19-21].

Фрагментарне вивчення флори Малеого Полісся продовжується і в XX ст. С.С. Харкевич наводить дані про знаходження на Слаутчині Є.Г. Бобровим *Trifolium lupinaster* L. [30]. Особлива увага приділялась природним острівним місцезнаходженням *Picea abies* (Барбарич [3], Поварніцин [22], Кондратюк [10] та Слободян [29]). Пізніше цю тему вивчав В.І. Мельник. У його книзі "Острівні ялинники Українського Полісся" описано питання їх охорони та раціонального використання [18].

Відомості про лісову рослинність українського Полісся є в роботах Ф.О. Гриня (1950) [8], М.І. Косця (1953) [11]. М.І. Косець вказує на те, що район Малого Полісся є лісовим районом, в якому на більшій частині території панують ліси поліського типу – соснові і змішані широколистяно-соснові (головним чином дубово-соснові). Із зональною лісовою рослинністю тут поєднуються формації болотної рослинності. На невеликій частині території цього району представлені дубово-грабові і дубові ліси [11].

Серед робіт другої половини ХХ ст. насамперед необхідно відзначити статтю Г.А. Зільбера (1956) "Краткий физико-географический очерк Малого Полесья". Її автор вказує, що головними лісотвірними породами регіону є сосна, дуб, граб, менше – вільха, і ще менше – осика і береза. В незначній кількості тут трапляються ясен, ялина, клен гостролистий, явір, липа дрібнолиста та ін. Щодо віку лісових насаджень, то тоді там найбільше було молодняків I та II класів віку, значно менше насаджень середнього віку, пристигаючих і зовсім мало стиглих і перестійних. Великі площі займали лісові культури різного віку [9].

Вивченням лісової рослинності регіону займалась Є.М. Брадїс [5]. Її стаття "Рослинність східної частини Малого Полісся та питання ботаніко-географічного районування західних областей УРСР" – єдиний узагальнюючий геоботанічний огляд території. У ній дано загальну характеристику Малого Полісся, визначено його межі, (які в основному збігаються з тими, що провів М.П. Цись [31]), розроблено схематичну карту. В цій праці Є.М. Брадїс описує соснові, широколистяно-соснові, дубово-соснові, дубово-грабово-соснові, грабово-соснові, ялинові, грабові та вільхові лісостани Малого Полісся [5].

Стан лісової рослинності Малого Полісся та питання його геоботанічного районування досліджував В.О. Поварніцин (1959) [22]. У його монографії "Ліси Українського Полісся" розглядаються принципи класифікації лісів, наводиться детальна характеристика типів соснових, дубових, ясеневих, грабових, березових, осикових, вербових та вільхових лісів Українського Полісся. Детально розглянуто питання природного відновлення лісу, рекомендовано заходи, які сприяють кращому відновленню лісів, а також підвищенню їх продуктивності. У праці висвітлюються історія розселення лісотвірних порід та формування лісів у післяльодовиковий період [22].

Лісівничі дослідження в регіоні проводив і А.І. Барбарич (1977) [7], який дає коротку ботаніко-географічну характеристику лісів Українського Полісся. За його даними серед лісів Малого Полісся основну площу займають соснові та дубово-соснові ліси з рядом асоціацій. Значно менше поширені грабово-дубово-соснові, грабово-соснові, ще менше дубові, грабово-дубові, чорновільхові деревостани. Зрідка трапляються ліси з ясенем із дуже складним деревостаном та природні сосново-смерекові і вільхово-смерекові лісостани [7].

Істотний внесок у вивчення лісів регіону зробив Т.Л. Андрієнко (1983). У його монографії "Растительный мир Украинского Полесья в аспекте его охраны" на тлі розгорненої характеристики рослинного покриву і флори Українського Полісся детально розглянуто об'єкти даного регіону, які охороняються і рекомендуються для охорони [1].

Значних успіхів у дослідженні лісової рослинності регіону досягла експедиція, яку очолював Ю.В. Шеляг-Сосонко (червень-серпень, 1999 р.) [13].

У серії книг "Природа ... області" під редакцією К.І. Геренчука узагальнено матеріали про геологію, геоморфологію, клімат, ґрунти, ландшафти, гідрологічну сітку, рослинний та тваринний світ Малого Полісся Львівської, Рівненської, Тернопільської, та Хмельницької областей [24-27].

Незважаючи на значну кількість лісівничих досліджень, проведених у Поліссі загалом та у Малому Поліссі зокрема, для науковців все ще залишається досить широке поле для дослідницької діяльності. Зокрема, більш детального вивчення потребують чорновільхові деревостани цього регіону.

Література

1. Андриенко Т.Л., Шеляг-Сосонко Ю.Р. Растительный мир Украинского Полесья в аспекте его охраны. – К.: Наук. думка, 1983. – 216 с.
2. Барбарич А.І. До історії ботанічних досліджень на Українському Поліссі// Укр. ботан. журн. – 1961, т. 18, № 5. – С. 99-106.
3. Барбарич А.І. Острівне поширення ялини на Українському Поліссі// Ботан. журн. АН УРСР. – 1953, т. X, № 3. – С. 52-55.
4. Барбарич А.І. Панас Семенович Рогович (До 150-річчя з дня народження// Укр. ботан. журн. – 1963, т. 20, № 5. – С. 99-104.
5. Брадів Є.М. Рослинність східної частини Малого Полісся та питання ботаніко-географічного районування західних областей УРСР// Укр. ботан. журн. – 1957, т. XIV, № 4. – С. 3-14.
6. Гаврилюк В.С. Фізико-географічні райони Західного Полісся// Нариси про природу і сільське господарство Українського Полісся. – К.: Вид-во Київського держ. ун-ту ім. Т.Г. Шевченка. – 1955. – С. 403-420.
7. Геоботанічне районування Української РСР/ За ред. А.І. Барбарича. – К.: Наук. думка, 1977. – 303 с.
8. Гринь Ф.О. Нарис лісової рослинності Тернопільської області// Укр. ботан. журн. – 1950, т. VII, № 1. – С. 34-50.
9. Зильбер Г.А. Краткий физико-географический очерк Малого Полесья// Наукові записки Львівського держ. ун-ту ім. Івана Франка: Географічний зб. – 1956, вип. 3. – Том XXXIX. – С. 94-105.
10. Кондратюк Є.М. Дикоростучі хвойні України. – К.: Вид-во АН УРСР, 1960. – 120 с.
11. Косець М.І. Нарис лісової рослинності Львівської області Української РСР// Укр. ботан. журн. – 1953, т. X, № 4. – С. 75-85.
12. Ласкарев В.Д. Геологические исследования в юго-западной России (17 лист общей геологической карты России), 1914. – 540 с.
13. Лісова рослинність 30-кілометрової зони Хмельницької АЕС/ Ю.Р. Шеляг-Сосонко, Я.П. Дідух, П.М. Устименко та ін.// Укр. ботан. журн. – 2000, т. 57, № 3. – С. 250-256.
14. Маринич А.М. Геоморфология Южного Полесья. – К.: Изд-во Киевского ун-та, 1963. – 252 с.
15. Маринич А.М., Пашенко В.М., Шищенко П.Г. Природа Украинской ССР. Ландшафты и физико-географическое районирование. – К.: Наук. думка, 1983. – 216 с.
16. Маринич О.М. Короткий геолого-морфологічний нарис Полісся Української РСР// Нариси про природу і сільське господарство Українського Полісся. – К.: Вид-во Київського держ. ун-ту ім. Т.Г. Шевченка. – 1955. – С. 5-44.
17. Маринич О.М. Українське Полісся. – К.: Радянська школа, 1962. – 163 с.
18. Мельник В.І. Острівні ялинники Українського Полісся (еколого-ценотичні особливості та наукові основи охорони). – К.: Наук. думка, 1993. – 101 с.
19. Пачоский И.К. Флора Полесья и прилежащих местностей// Труды С.-Петербургского Общества естествоиспытателей. – 1897, т. 27, вып. 2. – С. 1-260.
20. Пачоский И.К. Флора Полесья и прилежащих местностей// Труды С.-Петербургского Общества естествоиспытателей. – 1899, т. 29, вып. 3. – С. 1-115.
21. Пачоский И.К. Флора Полесья и прилежащих местностей// Труды С.-Петербургского Общества естествоиспытателей. – 1900, т. 30, вып. 3. – С. 1-103.

22. Поварніцин В.О. Ліси Українського Полісся. – К.: АН УРСР, 1959. – 207 с.
23. Почвы УССР/ Н.Б. Вернандер, М.М. Годлин, Г.И. Самбур и др. – К.: Госсельхозиздат УССР, 1951. – 932 с.
24. Природа Львівської області/ За ред. К.І. Геренчука. – Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1972. – 151 с.
25. Природа Рівненської області/ За ред. К.І. Геренчука. – Львів: Вища шк., 1976. – 156 с.
26. Природа Тернопільської області/ За ред. К.І. Геренчука. – Львів: Вища шк., 1979. – 167 с.
27. Природа Хмельницької області/ Под ред. К.И. Геренчука. – Львов: Вища шк. Изд-во при Львов. ун-те, 1980. – 152 с.
28. Рогович А.С. Обзорение семенных и высших споровых растений, входящих в состав флоры губерний Киевского учебного округа: Волынской, Подольской, Киевской, Черниговской и Полтавской// [Киевские] Универ. известия, 1869. – С. 308.
29. Слободян М.П. Матеріали до вивчення природного поширення ялини європейської на Українському Поліссі// Укр. ботан. журн. – 1962, т. XIX, № 4. – С. 79-82.
30. Харкевич С.С. О некоторых флористических находках в пределах Украинской ССР. – Ботан. журн. – 1952, т. IX, № 2. – С. 25-34.
31. Цысь П.М. Схема геоморфологического районирования западных областей Украинской ССР// Наук. зап. Львів. держ. ун-ту ім. Івана Франка. Геогр. зб. – 1951, вип. 1, т. 18. – С. 11-62.
32. Шмальгаузен И.Ф. Флора юго-западной России, т.е. губерний: Киевской, Волынской, Подольской, Полтавской, Черниговской и смежных местностей. Руководство для определения семенных и высших споровых растений. – К., 1886. – 783 с.
33. Borussiewicz A. Krainy geograficzne Wołynia Rocznik Wołyński. – T. VIII Równe. – 1939. – S. 1-25.

УДК 502.3 630*187

*Ст. наук. співроб. Л.М. Петрова, канд. с.-г. наук –
НЛТУ України, м. Львів; С.В. Петров, радник голови президії
Львівської обл. ради Українського товариства охорони природи;
директор І.М. Пацура, канд. с.-г. наук – Ботанічний сад
НЛТУ України, м. Львів*

БІОРИЗНОМАНІТТЯ ЛІСІВ: СТРУКТУРНІ ПАРАМЕТРИ ОЦІНКИ ТА МОНІТОРИНГ

Міжнародна практика оцінки стану та моніторингу екосистемного різноманіття лісів передбачає застосування індикаторів, які повинні відповідати певним критеріям. Цим критеріям, на нашу думку, цілком відповідають за змістом окремі традиційні показники ведення лісового господарства України. Коротко охарактеризовано окремі з них з еколого-біологічних позицій.

*Senior research officer L.M. Petrova – NUFWT of Ukraine, L'viv;
S.V. Petrov – Ukrainian society for nature protection;
directory I.M. Patsura – NUFWT of Ukraine, L'viv*

Biodiversity of the forests: structural parameters of evaluation and monitoring

International practice of estimation of variety of forest ecosystems and the monitoring supposes the use of indicators which must correspond to certain criteria. To our opinion, the separate traditional indexes of forestry of Ukraine correspond to them. Offered them short description from the ecological and biological positions.